

ESKİ VE ORTA TÜRKÇEDE MOĞOLCA KELİMELE VE MOĞOLCA-TÜRKÇE MÜŞTEREK KELİMELE ÜZERİNE NOTLAR

TUNCER GÜLENSOY

Tarihî gelişmesi bakımından Moğolca, Türkçe kadar işlenmemiş ve dolayısıyla gelişmemiş bir dil olmakla beraber, bugün Batı'da Altaistler tarafından üzerinde Türkçe kadar titizlikle çalışılan bir dildir.

Bazı tarihçi ve türkologların iddia ettiklerinin aksine, Moğolcanın Türkçeyle akrabalığına dair kesin deliller ortadadır.

Moğollar Cengiz Han öncesinde de Türklerle komşu idiler ve Orta Asya'nın bozkır kültürü her iki kaynağa da hâkimdi.

Cengiz'in Moğolları bir bayrak altında toplaması ve Orta Asya'dan Müslüman Türk ve Arap ülkeleri ile Rusya ve Karadeniz'in kuzeyini tehdit etmesinden sonra, istilâ ettikleri ülkelere askerî gücün yanında Moğol dili ve kültürü de girdi. Yabancı bir ülkenin diğer bir yabancı kavim tarafından istilâya uğraması neticesinde o ülkede mutlaka büyük değişiklikler meydana gelir. Fakat bu değişiklikler, istilânın kısa veya uzun süreli olmasına paralel olarak sathi veya derinliğine denudün gösterir. Cengiz'in Moğol' yurdunular kalkarak Çin'e ve doğu Asya'ya, sonra Türkistan üzerinden diğer Türk ve Arap ülkelerine yönelen istilâları ölümü ile durmamış, onun varisi olan oğulları ve torunları zamanında da devam etmiştir. İlhanlılar devleti ve Altın Ordu Hanlığı'nın İran ve Türk ülkeleri üzerinde bıraktığı izler derindir. Cengiz neslinden Bâbü'r ve Timur'un zamanında da bu izler yıllarca kalmış, Timur'dan önce ve Timur ile beraber Anadolu ve Azerbaycan'da görülen Moğol hâkimiyetinin izleri uzun müddet silinmemiştir.

Yukarda da bahsettiğimiz gibi, Cengiz Han'dan önce de Türk ve Moğol dilleri birbirlerinden karşılıklı olarak kelime alışverişi yapmışlarsa da bu alışverişte Türk Dili Moğol Dili'ne nazaran daha aktif rol oynamıştır. Bunun

Budizm ve Manihaizm dinleri ile karşılaşmaları neticesinde bâzı Sanskritçe dinî terim ve kelimeler Türkçeye ya doğrudan doğruya veya Moğolca yoluyla girmiştir.

Eski Türkçeye giren Moğol asıllı bir çok kelime, uzun müddet Türkçe ile beraber yaşamış, Türk'ün büyük sözlüğü "Divanü Lûgat-it-Türk" e dahi girmiş, sonraları Bâbü, Ebûlgazi Bahadır Han ve Ali Şir Nevai'nin eserlerinde de hayatiyetlerini sürdürerek Osmanlıca'ya kadar gelmişlerdir.

Biz bu araştırmamızda eski Türkçe (eski Uygur Türkçesi) ile Divan (DLT)'da ve Doğu Türkçesi'nde edebî dile kadar giren bazı Moğolca kelimeler üzerinde durduk. Buraya verdiğimiz kelimelerden bazıları Azerice ve Osmanlıca'da da uzun müddet yaşamış olabilirler. Bu bizim konumuzun dışında olduğu için, böyle kelimelere temas etmedik.

BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR

- Alt. Gr.: A. von Gabain, *Altürkische grammatik*, Leipzig 1950.
 Alt. Yar.: S. Çağatay, *Altun Yaruk'tan iki parça*. Ankara 1945.
 Bob.: Folke Boberg, *Mongolian English Dictionary I-III*, Copenhagen 1954.
 Cour. DTO.: Abel Pavet de Courteille, *Dictionnaire Turc-Oriental*, Amsterdam, Philo Press, 1972, 562 s.
 DLT.: *Divanü Lûgat-it-Türk*.
 EUTS.: A. Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 1970.
 Kow.: Joseph Étienne Kowalewski, *Dictionnaire Mongol-Russe-Français I* (Kasan 1844, 1-594 s.), *II* (Kasan 1846, 595-1545 s.), *III*. (Kasan 1849, 1547-2690 s.).
 MGT.: A. Temir, *Moğolların Gizli Tarihi*, Ankara 1948.
 Poppe Muk.: N.N. Poppe, *Mongol'skiy Clovar' Mukaddimât al-adab I-II*. Moskva-Leningrad, 1938, 451 s.
 Manç.: Mançuca
 Moğ.: Moğolca
 Skr.: Sanskritçe
 Soğ.: Soğutça
 Uyg.: Uygurca

Diğer kısaltmalar için A. Caferoğlu'nun EUTS'ndeki kısaltmalara bakılması.

acırğa "bâyır turpu"

Cour. DTO. 7: اجرغا (id.)

açuğ~açag "hediye, armağan" (EUTS. 2; Alt. Gr. 292)

~ Uyg. *açığ*:

1. öfke, kızma, şiddet (TT.I, 14,180)
2. acı, ızdırap (Man. I, 9,6)
3. ekşi, acımtırak (H.II. 16, 12)
4. hediye, armağan (TT.VII. 44, 10; EUTS. 2)

~ DLT. *açığ*:

1. nimet içinde yaşayış (I, 63)
2. hanın bahşışı (I, 63)
3. acı, acı olan her nesne; ekşi (I, 63, 279; II, 299, 311; III, 272).

~ Cour. DTO. 7: اجرغا *acığ* ("öfke, hiddet, gazap, kızma, kırgınlık")
"colere; soupire; regret, peine, amer" < Moğ. *acuğ*

ıhtu ~ *ıhtu* اخته, اخته "iğdiş" (Kow. 137); *ıglau* (Bob. III, 232).

aқта megeçi: kısır dişi domuz

aқта morin: iğdiş at

aқтаçi (اقتەچی, اختاجی): seyis

ağdalaku: iğdiş etmek (Bob. III, 232)

~ *ақтау* "ақтау анімал чхатре, принципалемент ле чевал"

< Moğ. *aқта*

alaķu "öldürmek" (Bob. III, 298); *alaķaķı* "öldürücü"

alaķdaķu: öldürölmek

~ Cour. DTO. 29: *алаķı* "qui commet de meurtres"

< Moğ. *alaķçı*: öldürücü, kılıçtan geçiren.

alban "hizmette ödenen bir vergi adı" (Schm. 12; EUTS. 10)

~ Uyg. *alban*:

1. Özel ad (USp. 76).
2. hizmette ödenen bir vergi adı (USp. 261; Rd. I. 433; USTS. 10) < Moğ. *alban*

amtatai ~ *amtatu* "lezzetli, tatlı" (Kow. 115) ~ *amdatai* (id.) (Bob. III, 376)

amtatu amtan: tadı hoş

amtatu yurçi: portakal (Kow. 116)

~ Cour. DTO. 37: *انتوتای* *antutay* "doux" < Moğ. *amtutağ*

amul "usluluk, sükûnet" (Schm. 10)

~ Uyg. *amulluk* (id.) (USp. 262; EUTS. 14), *amul* (Alt. Yar. 116: *ürük amul yatmışın*: çoktan rahat yattığını). <Moğ. *amul*

~ DLT. *amul*: sakin, rahat, yavaş yavaş, seğnik, kımıldamayan; yumuşak huylu adam (I, 74; III, 131).

arılķahu "ölçmek, hesaplamak" (EUTS. 19)

~ Uyg. *arımak* (id.) (DUD. 391, 7). <Moğ. *arılķahu*

ari-ç "umut" (KWb. 125).

~ Uyg. *ärinç* (*ärmäk*'ten) "şüphesiz, kesin olarak, tamamiyle" (U. II. 87, 59; Briefe. V. 24; EUTS. 74) <Moğ. *ari-ç*

~ DLT.: *erinç* "olur ki, belki" (I. 132; III, 65, 245, 309, 449).

arsi (Schm. 16).

~ Uyg. *arzi* = *irji*, *irzi*: öğretici, muallim, arkadaş (Suv. 609, 7; EUTS. 21, 98) <Moğ. *arsi*

(Alt. Yar. 75: *arzi*: "evliya, eren". *bu erser arziler turğuluk orun ol* "burası evliyaların (erenlerin) oturduğu yerdir."

Alt. Yar. s. 75, not 4'te: *ırjı*, skr. <*rşı* "münzevî")

bandang (Kow. 1053).

~ Uyg. *banting*: oturmaya mahsus sıra (Uig.-Wb. 21 = *bandäng*: Oğuz Kağan. 10, 92; EUTS. 32) = Moğ. *bandang*.

barķa (Schm. 106; EUTS. 44).

~ Uyg. *barķa* ~ *bärķäz* kamçı (TTX. 10; Suv. 5, 13; EUTS. 39, 44; Uig.-Wb. 27). <Moğ. *barķa*

~ DLT.: *berķe*: "döğme, sürmek için kullanılan değnek, kamçı" (I, 427)

~ *berge* (id.) (III, 323).

basa ~ *basa basa* "daha, keza; dahi, de, da; henüz, şimdi; yeniden" (Kow. 1065) ~ *basa-çu* (id.).

~ Uyg. *basa basa* "bir teviye, durmadan, kesilmeden, fazlasiyle" <Moğ. *basa*

Altun Yaruk'ta (611-10):

bu savnıng basa songında "bu sözü'n sonunda"; (631-12: *antada*

basa): *antada basa kördiler* "ondan sonra gördüler"; (17-22,23:

basa basa): *sözlep yana ağırlanıp basa basa* "sayıklayarak, daha fenalaşıp, yavaş yavaş".

~ Poppe. Muk. 113: به ابوبه تنقولاغو "yana aldī tabuynī".

~ DLT.: *basa*: "sonra" (III, 224).

batu "katı, sert; kuvvetli, dinç, gürbüz" (Kow. 1070) ~ باتو (Poppe. Muk. 113).

batu ügen: kız, bakir, kız oğlan kız.

batu müngge: daimi, fasılasız; dayanıklı, sağlam.

batu otun: sabit yıldız

batu-yin ortu: kraliçenin sarayı

batu çağan: bir cins Tatar ağacı

batu gürtun: kuvvetli polis

~ Cour. DTO. 145: باتو *batu* "fort, dur"; باتور "yiğit, cesur, bahadır, şeci" < Moğ. *bağatur*

~ Poppe. Muk. 113: باتو *batu*.

biyartıq: "şaaufıl; mınıl."

~ Cour. DTO. 156: *batı bayatdar* (id.) "plein de presen"

Le nom turc du vin dans Odaric de Pordenone, TP. XV. 1914, 448-453]; TT. VII. 37, 12; EUTS. 47) = Moğ. *bor*

borcu: 1. "Bağcivan" (USp. 269).

2. "Üzüm vergisini toplayan memur" (USp. 269; EUTS. 47).

~ DLT: *bor* "şarap, süci" (III, 119, 121).

bökse "karm" (Kow. 1252)

~ MGT. de: *bökse* (id.)

bökse-yin uriyala: elbisenin altı, etek.

bökse-yin ükeçeg: kalça, bud.

bökse-yin kubçasad: elbisenin altı, etek, pantolon.

bökse-yin kutalkuğu em-e: namussuz, kötü kadın, fahişe.

bökse-yin kuçılga: etek, pantolon.

bökse-yin bey-e: vücudun altı.

bökse-yin tala-yin kündür: sağrı.

kökse kütelgekü: arkasını kımıldatmak.

~ Uyg. *böksik* (U.IV. 34, 70; EUTS. 49). <Moğ. *böksek*

~ Poppe. Muk. 123: *bökse yeke boluqsan eme* بۆكسه يېكە بولوقسان ايمه
böksesi uluy bolyan xatun = بۆكسەسى اولغ بولغان خاتون .

~ DLT.: *büksik* "kadının göğsü ile boynu arasındaki gerdanlık takılan yeri" (I. 476).

buğu "geyik" (EUTS. 51)

~ Uyg. *bugu* (id.) (Uig.-Wb. 15; Kow. 1160; EUTS. 51) <Moğ. *buğu*

~ Poppe. Muk. 124: *buğuyin tuğul* بوغوين توغول *buğunıng bu-*
zau بوغونینگ بوزاوی

budanur "üçüncü hatından dede, vglant. nina"

~ Cour. DTO. 164: *budanur* (id.) "trisaieul" Moğ. (تورتونجی)
(اتاسی بودانور دیر .

buruğcin "kıranta"

~ Cour. DTO. 165: *buruğcin* (id.) "qui la prunelle noire, le blanc de l'œil blanc, l'espace intermédiaire noir triant sur le rouge" <Moğ. *buruğcin* "grisâtre".

buyan "saadet, mut, sevap" (Schm. 118).

~ Uyg. *buyan* <Skr. *punya* "sevap, iyi amel, kut" (Suv. 29, 15; TT.I, 7, 2; EUTS. 55). = Moğ. *buyan*

buyançı: iyiliksever, din adamı (EUTS. 55).

Buyançuk: Antroponim (USp. 270).

Buyan kar: Erkek adı (EUTS. 55).

Buyan Kara: Antroponim (USp. 270).

buyanlamak: iyilik etmek, hizmet etmek (Kuan. 65).

buyanlığ: mesut, mutlu, sevaplı (Suv. 614, 22; TT. III, 8, 54).

buyansız: sevapsız (EUTS. 55).

Buyan Tämür: Antroponim (gös. yer.)

Altun Yaruk'ta: *buyan* "sevaplı" (21-5), *buyanıg* "liyakatı, bahtı" (609-11), *buyanlıg* "liyakath" (614-22), *buyanıngız* "liyakatınız" (618-2).

~ Poppe. Muk. 126: *buyan ögbe tengri tündü düşmanāsa* بویان اوکبه تینگری توندو دشمناسه — *Dewlet berdi tengri anga düşmanıdın*.

buyan tündü bolba: dewlet anda boldı.

bügesün "bit, kehle" (Bob. III, 322).

~ Cour. DTO. 171: بوسون *büsün* "pou" < Moğ. *bügesün*

cida "mızrak, kargı" (P. 140, 142), (Köw. 12041: چدا-*cida*) cue:

cida: mızrak, cirit, kargı

cite: tırnak kökü).

~ Uyg. *cida* "süngü, mızrak, cida" (Uig.-Wb. 20; EUTS.). < Moğ. *cida*

~ Poppe. Muk. 132-33: *cida* tündü چیدا توندو — *cida* anqa

çidamal bolba چیدامال بولبه = *çidamal boldı*.

çidaqu bolba چیداقر بولبه = *çidamal holdı*.

çidaqu'ārān kibe چیداقرآن کیه = *çidayanıça qıldı*.

çidaquyar چیداقویار = *jehd qıl-yança*.

çidaquyaran jaruba چیداقویاران جاروبه = *çidayanıça qıldı*.

dabusu ~ *dabusun* "tuz" (Bob. III, 450).

dabusulaqu: tuzlamak

dabusutu: tuzlu

~ Cour. DTO. 314: دابوسون *dabusun* "sel" < Moğ. *dabusun*

daisun "düşman" (Bob. III, 180).

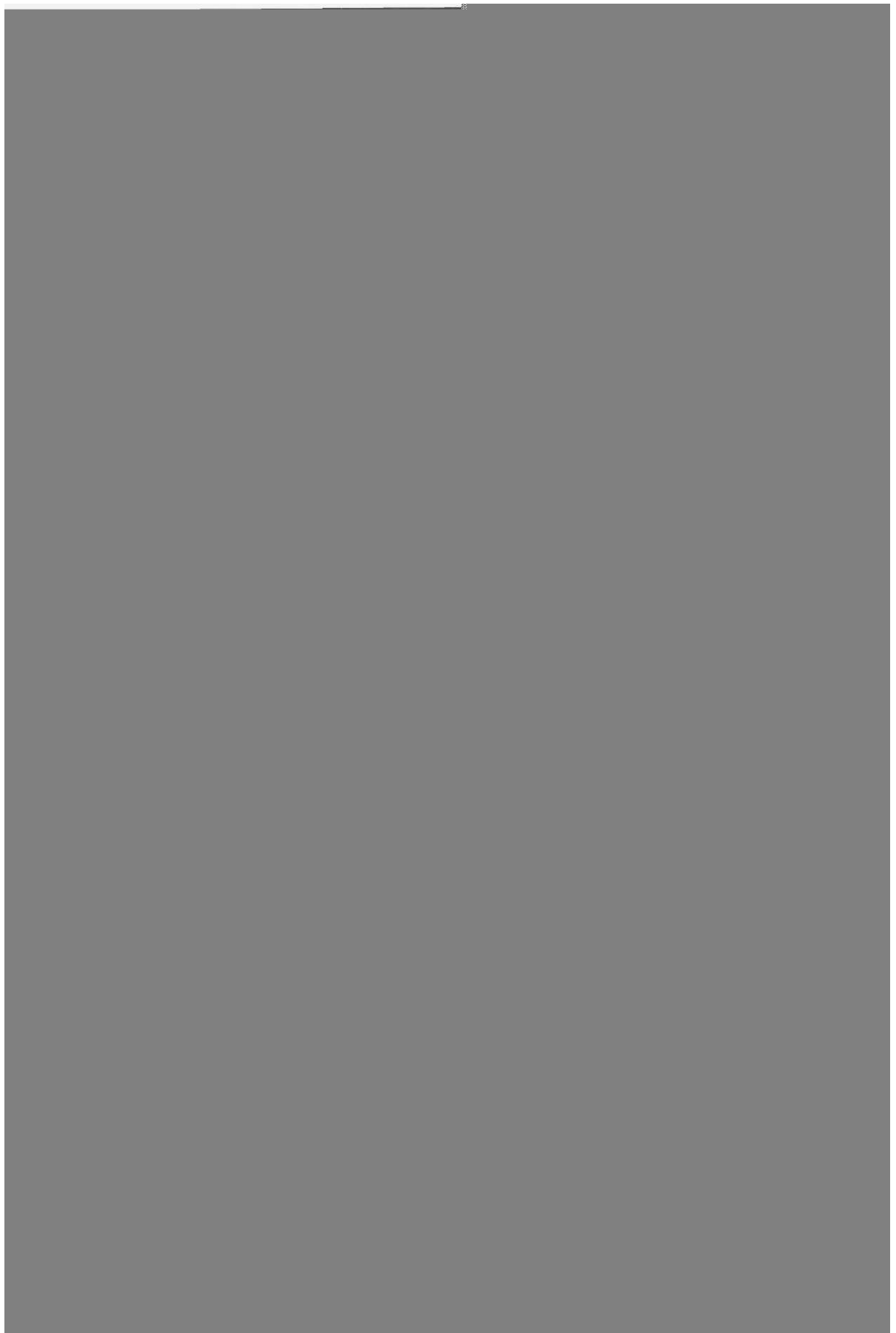
daisundai: düşmanı olan, düşman sahibi

~ Cour. DTO. 317: دایسن *daiyin* "emreni" < Moğ. *daiyin*

dalā "deniz" (P.P. III, 457).

- ~ Uyg. *dalā*, *dalā* 1. "deniz" (TT. III, 8, 51 = *talay*, *taloi*; EUTS. 222);
2. "umman, okyanus" (P.P. 21,6).

Altun. *Yaruk'tai talay* (634. 2: *busuñluğ talay icintai* "1. deniz").

~ DLT.: *em* "ilaç" (I, 38, 95, 407; II, 363; III, 157), *emçi* "ilaç yapan adam, eczacı" (I, 38; III, 252).

~ Poppe. Muk. 152: *em* ايم "merhem".

155: *emlebe ilni* ايم لابه توني = *ilāj qıldi anıñ ikdin*.

emege ~ *emegen* "kadın, zevce, refika, karı, eş" (Kow. 214)

~ Cour. DTO. 137: ایمکان *imegan* "femme" < Moğ. *emegen*

Ärlik hān "cenennem hanı" (KWb. 125).

"2. sulh, barış" (Hüen. Briefe, 42; Alt. Gr. 22 299; EUTS. 76).

Altun Yaruk'ta:

esen "sağ" (638-14: *emti yügerü esen ol* = şimdi şu anda sağdır-lar).

~ DLT.: *esen* "sağ, salim" (I, 62, 77).

gersi "mezarlık; Hanın sarayı"

~ Cour. DTO. 418: فرشی *ferşi* "cimetière; palais de khan" <Moğ. *gersi*

ğuirinci "dilenci" (Bob. III, 46)

~ Cour. TDO. 60: اورونجی *urunci* ("fakir, yoksul, dilenci") "pauvre mendiant" <Moğ. *ğuirinç*

idağu "keklik" (Bob. III, 379).

~ Cour. DTO. 94: ایتاؤون *itavun* "perdrix, gelinotte" <Moğ. *idağu*

irbis "leopard, panter, kaplan" (Kow. 324; Bob. III, 310).

irbis-un ciruk: hayvan derisinde benek, beneklilik.

usun-u irbis: su samuru cinsi.

~ Uyg. *irbiç* = *irbiz* "porsuk" (U. IV. 44, 6; Suv. 599, 16; EUTS. 96) <Moğ. *irbis*

Altun Yaruk'ta: *irbiz* (610-14).

isigei "keçe" (Bob. III, 204).

~ Cour. DTO. 118: ایشکای *isikay* "fotra" <Moğ. *isigek*

kir ~ *kkir* "nislik, kirlilik, kir; leke". (Kow. 2545; Bob. III, 499).

ğurban kkir: üç ifrağ; necaset, mevaddı gaita; sidik, idrar, bevil, ter.

kkir-i arçığur eke: hizmetçi kadın.

kkir ügei: masum, gühansız, suçsuz.

~ Uyg. *k(i)kir* "leke" (ILIL. 37, 59; EUTS. 109) <Moğ. *kkir*

~ DLT.: *kir* "kir" (II, 212, 230).

~ Poppe. Muk. 219: *kir bolba aya-a* کیر بولبہ اباغہ = *kir* boldı ayaq.

kübegün "erkek çocuk" (Bob. III, 62).

~ Cour. DTO. 462: کۈچۈن *küçün* "enfant, fils" <Moğ. *kähegün*.

küdji (Kow. 2619)

~ Uyg. *küjji*: "xalkıca xalkıca xalkıca xalkıca aınkıl olğışqı misal" TT V. 12, 129; EUTS. 121; Uig.-Wb. *küsi*) <Moğ. *küdji*

kükesin "ihtiyar adam"

~ Cour. DTO. 473: *كوكشون kükeşün* "viellard, âge" < Moğ. *kükesin*

lab "emin, sağlam" (KWb. 250).

~ Uyğ. *lab* (id.) (EUTS.) < Moğ. *lab*

maçağ "oruç" (Schm. 104 = *baçağ, matsağ* [Kow. 1081, 1996; Briefe. II. 236, not. 1] < Man. *bāṣāh* [Saleman: Manichaica. I. 1907] = *paçağ*).

maçağ abagğulku: oruç tutulmasını emretmek; oruca riayet ettirmek.

maçağ abteğr: oruç bozmak.

maçağ bariku: oruç tutmak, oruç bozmamak.

maçağ-un sadar: oruca niyetlenme.

maçağtai ~ *baçağtai*: Oruçlu.

maçağlaqu: oruç tutmak, oruca riayet etmek, oruç bozmamak.

~ Uyğ. *baçağ* "oruç" (TT. II. 8, 62; EUTS. 30). < Moğ. *maçağ*

~ DLT.: *baçağ* "İsa'lıların (Hristiyanların) orucu, perhizi" (I. 411).

matar "şeytan" (EUTS. 127).

~ Uyğ. *madar* (id.) (U. III. 42, 3; EUTS. 127) = Moğ. *matar*: Tohar. *mātār*.

meçin "maymun"

~ Cour. DTO. 505: *میچین miçin* "singe" < Moğ. *miçin*

~ DLT.: *biçin* (id.) (I. 346, 409); *biçin yılı* "Türklerin on ikili yıllarından biri" (I. 346, 409).

mekei "iyi ruhlu" (Bob. III, 494).

~ Cour. DTO. 36: *امك* "petit esprit".

munuğu "ihtiyarlamak" (Bob. III, 566).

~ Cour. DTO. 505: *مونوغان munuğan* ("ihtiyar") "vieillard, décrépit" < Moğ. *munuğu*

münğge "ebediyet, ezel ve ebed; nihayetsizlik" (Bob. III, 186) ~ *münğkedei* "ebedi" (gös. yer.).

~ Cour. DTO. 505: *مونگو müngü* ("Tanrı") "qui dure; Dieu" < Moğ. *münğge*

münğgün "gümüş" (Bob. III, 475).

münğgüleü: gümüşle kaplamak

münggün cigasu: gümüş balığı

münggüci darkan: kuyumcu

~ Cour. DTO. 504: مونگان *müngân* "argent" < Moğ.

müsu (Bob. III, 273) ~ *müsun* "buz".

müsun çümurekü: buz baştanbaşa kırılmak

müsun kayilku: buz erimek

müsun kemker: ince ve gevrek buz

dar müsu: Aysberg, buz dağı

soyoga müsu: sarkık saçak düzü

~ Cour. DTO. 501: موسون *müsün* "glace" < Moğ. *müsun*

nağacı ~ *nağacı hergen* "day" (Bob. III, 588)

~ Cour. DTO. 508: ناغاجى *nağacı* "oncle maternal, ancetre" < Moğ.

nağacı

-imiti "Dihynathnas-ehlinca, nimhobanas-ehlinca" (Kow. 665).

~ Uyg. *imiti* "ilaç yerine kullanılan (*Cratagegus pinnatifida*) yemişi"

(H. II. 8, 22; 32, 14; EUTS. 94) < Moğ. *nimiti*

nükür ~ *nökör* "arkadaş" (Bob. III, 226)

kurumcidu nükür: fena arkadaş

nükürlekü: arkadaşlık yapmak, arkadaş edinmek.

~ Cour. DTO. 510: نوكر *nöker* "ami, compagnon; conseiller; client;

sevviteur" < Moğ. *nökör*

ölcei "mutluluk" (Bob. III, 252, 409).

~ Cour. DTO. 76: اىلاى *ulcay* "bonheur, bénédiction" < Moğ. *olcaı*

~ الجايىتو *ulcay-tu*.

örgügü ~ *örgü* "saray, şehzade evi" (EUTS. 93).

~ Uyg. *ılgın* "saray" (Ram. 60) < Moğ. *örgüge*

ötege "ay" (Bob. III, 43).

~ Cour. DTO. 44: ارنىك *ötege* "ours" < Moğ. *ötege*

ötege "amirato, kumant, kudat, bekiliyat, kassa, melaka, istidat" (Kow. 149)

sula “akciğer”

~ Cour. DTO. 332: زولان *zulan* “mou” <Moğ. *sulan*

suu “ayırma, seçme; üstünlük; tercih, rüçhan; mükemmellik” (Kow. 1377).

suu sülte: miğfer, tulga (Kow.)

~ Uyg. *suu* “büyük mutluluk, büyük saadet, majeste” (TT. VII. 123; EUTS. 212) <Moğ. *suu*

Altur Xawut-ı:

su esen “sağ salim” (623-5).

~ Poppe Muk. 328: *sū* سو = qoltuq قوٴتوق

şiregen ~ *şirege* “masa; saltanat tahtı” (Kow. 1522) ~ *sirege* (id.) (Bob. III, 523)

şiregelekü ~ *siregelekü*: masa koymak

itegen-ü şiregen: yemek masası

sudur-ün şiregen: kitaplık

şiregetü: saltanat tahtı

şiregemel: çengel, kanca.

~ Uyg. *şıra* “masa” (Uig.-Wb. 21; EUTS. 217) <Moğ. *şiregen*
tabin “elli” (Bob. III, 206)

~ Cour. DTO. 194: تابین *tabin* “troupe de cinquante hommes, gardes du corps, pages” (50 kişilik muhafız birliği) <Moğ. *tabin*

tağuuğu “acele, istical, tehâlük”

~ Cour. DTO. 216: تکامیشی *tekāmişi* “hâte, promptitude, action de poursuivre”. <Moğ. *tağuuğu*

tañgsuğ “haz, sefa, memnuniyet, hoşluk; sevinç” (Kow. 1567). *tañgsok*. “charm” (Bob. III, 88).

tañgsuğ itegen: hoş, tatlı, nefis; sevgili.

tañgsuğ üniürtü: hoş kokulu; Bodhisattva’nın adı.

tañgsuğ boluğsan: fevkalâde, mükemmel; son derece; dikkate değer.

tañgsuğkan: kâfi derecede hoş, kâfi derecede tatlı ve nefis.

tañgsuğtu: hoş; tatlı nefis, lâtif.

tañgsuğlaqu: eğlendirmek; okşamak.

~ Uyg. *tañgsuğ*: “1. tatlı, nefis, lezzetli” (Suv. 118, 4; EUTS. 224) <Moğ. *tangsuk*

“2. acayip, kıymetli, değerli” (Alt. Gr. 337; EUTS. 224).

~ DLT.: *tañgsuğ* “şaşılabak, acayip, nefis” (III, 3, 90).

tarğun “yağlı; şişman” (Bob. III. 200).

tarğulaķu: şişmanlamak

~ Cour. DTO. 213: ترغون *tarğun* (id.) “gras, replet” <Moğ. *tarğun*

tarni (Kow. 157; 164).

~ Uyg. *darni* <skr. *dhārani* “büyü, sihir” (Suv. 484, 17; 338, 3; EUTS. 67) = Moğ. *tarni*

torķaru “mütemadiyen, sürekli surette, bilâfasıla; durmadan, daima” (Kow. 1890).

~ Uyg. *turķaru* “hep, durmadan; sür-git” (TT. I, 13, 152; Suv. 101, 17; Man. I. 29, 29; EUTS. <Moğ. *torķaru*

törü “kanun, yasa” تۆرۈ (Kaw. 1939) MGT.’de: *töre* “yasa, kanun”

~ *yeke törü* “büyük kanun”.

ayimağ-un törü: il idaresi.

nom-un törü: dinî idare; meratibi silsil.

ķan törü barıģu: saltanat sürmek, hükümet etmek.

ķağan-u törü: idare, saltanat, krallık idaresi.

~ Uyg. *törü*: “töre, örf, kanun, nizam” (Suv. 627, 18; EUTS.) Altun Yaruk’ta: *törü* “kanunî şeriat, kanun” (10-1: 18-20; 607-17).

~ DLT.: *törü* “düzen, nizam, görenek, âdet” (I, 106; II, 18, 25; III, 120, 121); *törümek* “yaratılmak” (III, 262); *törütmek* “yaratmak, bir şey takdir veya ıslah edilmek” (II, 303).

adul’ ayna آدول آينا (Bob. III. 239)

tulilaķu: aynaya bakmak

tulin-u ger: ayna kutusu

~ Cour. DTO. 245: تولى *tuli* “miroir” <Moğ. *tuli*

tusu تۈسۈ (Bob. III. 259); *kürban tusa* “üç hizmet”.

~ Uyg. *tusu* “fayda, semere, kazanç” (TT. I, 11, 13; U.I. 25, 8 = *tuzu*) <Moğ. *tusa*

tusûlmâķ: faydalı olmak (TT. I, 11, 106; EUTS. 254).

tusuluğ: faydalı (EUTS. 254).

Altun Yaruk’ta:

asığ tusuğ “fayda” (611-15).

~ DLT.: *tusu* “menfaat; şifa” (III, 224); *tusu bolmaķ* “yaramak, fayda vermek” (II, 127); *tusulmaķ* “iyileşmek, faydası olmak, xarapamak” (II, 116); *tusulmaķ* “yaramak, fayda vermek” (II, 127).

BU YAZIDA GEÇEN KELİMELER İÇİN
TÜRKÇE - MOĞOLCA SÖZCÜK

—A—

acele: taġuuġu

ahfat: üre

akciġer: sula

aksak: doġolang

amca: naġaġu

ara vermeden: edür sayın, bk. edür

arkadaş: nükür, nökör

arkadaşlık yapmak: nükürlekü

arkadaşlık etmek: nükürlekü, nökörlekü, nökörlekü, nökörlekü

armağan: açuġ, açuġ

aydınlık: edür

ayrı: ötege

ayırma: suu

ayna: tuli

ayna kutusu: tulın-u ger

aynaya bakmak: tulılaku

ayrık: dar müsu, bk. müsu

—B—

baba: eġige

baba (ve) anne: eġige eke, bk. eġige

bâkir: batu ügen

basamak: şiregen-ü şatu, bk. şiregen

bayır turbu: acırġa

bayram günü: bayar-un edür, bk. edür

bilek kemikleri: sıbanur yasun, bk. yasun

bit: bügesün

bud: bökse-yin ükeġeg, bökse-yin kubçasad, bk. bökse

buz: müsu, müsun

buz baştan başa kırılmak: müsun çümurekü

buz daġı, (aysberg): dar müsu, bk. müsu

buz erimek: müsun kayılku, bk. müsu

—C—

cehennem hanı: erlik hân
cesur: eres

—Ç—

çayır: ebesun, ebusun
çengel: şiregemel, bk. şiregen

—D—

da: basa, basa basa
daha. (keza, de, da: henüz, şimdi, yeniden): basa, basa basa
daima: edür sayın, bk. edür; turkaru
daimi. (fasılasız): batu münğge
dayanıklı. (sağlam): batu münğge
de: basa, basa basa
dede: elunçe
deniz: dalaı
derhal: edür sayın, bk. edür
diken: ürgesü
dikenli: ürgesüdü
dilenci: ğuirinçi
dinç: batu
doktor: utçi, utuçın, utuçi
düşman: daisun
düşmanı olan: daisundai
düşünceye dalmak: dayan-i bisilğaku, bk. dayan
düşünmek: dayan-i bisilğaku, bk. dayan

—E—

ebedi: münğkedei
ebediyet: münğge
eğlendirmek: tañsuklaqu, bk. tañsuk
elbisenin altı: bökse-yin uriyalta, bökse-yin kuçılga, bk. bökse
emin: lab
er: erkek, er
erkek çocuk: kübegün
eş (refika): emege, emegen
eşek: elçigen

eşekçi: elçiğeci, bk. elçigen
 eşek kulağı: elçigen-ü çigi
 etek: bökse-yin uriyalta, bökseyin kuçılga, bk. bökse
 evvelki gün: orci edür, bk. edür
 eyer: emegel
 eyerini çıkarmak: emegel abku
 eyer yastığı: emegel-ün olonçoğ
 ezer ve ebed: münğge

—F—

fasılasız: batu münğge
 fayda: tusa
 fazilet: erdem
 fena arkadaş: kurumcidu nükür, bk. nükür
 fevkalâde tañsuk boluğsan

—G—

geyik: buğu
 güç, (kuvvet): erke
 güçlü: erkelig
 güçlü, kuvvetli: begaj
 güçlü Tanrı: erketü teñgiri
 gümüş: münğgün
 gümüş balığı: münğgün ciğasu
 gümüşle kaplamak: münğgülekü, bk. münğgün
 gün: edür
 günahsız: kkir ügei, bk. kir
 gün dönümü: edür süni teksüngüi
 gündüzün: edürer, bk. edür
 güneş: edür-ün eçeg, bk. edür
 gün ışığı: edür-ün udun, bk. edür
 gürbüz: batu

—H—

hak, hukuk: ünen
 harf: üsüg
 hasta: ebetçitei, bk. ebetçin
 hastalık: ebetçin
 hastalık nöbeti: ebersil, bk. ebetçin

karın: bökse
 katı, (sert; kuvvetli, dinç, gürbüz): batu
 keçe: isigei
 keklik: idağu
 kemik: yasun
 kemikli. yasduu, bk. yasun
 kemik yapısı kuvvetli: yasulağ, bk. yasun
 keza: basa, basa basa
 kıranta: buruğçin
 kısır dişi domuz: aқта megeçi
 kızoğlan kız: batu ügen
 kir, kirlilik: kir, kkir

miğfer: suu sülte
 murakabeye varmak: dayan üyletkü, bk. dayan
 mut: buyan
 mutlu: bayartaj
 mutluluk: ölcei
 mücevher: erdeni
 mükemmel: tañsuk boluğsan
 mütemadiyen: edür sayin, bk. edür

—N—

nefis: tañsuk itegen
 nesil: üre
 nesne: bere
 niâyetsizlik: müngge

—O—

okşamak: tañsuklaķu, bk. tañsuk
 oruçlu: maçaķtaj, baçaģtaj
 oruca niyetlenme: maçaģ-un sadar, bk. maçaģ
 oruca riâyet ettirme: maçaģ abagģulķu
 oruç: maçaģ
 oruç bozmak: maçaģ ebteģü
 oruç tutmak: maçaģ barıķu, maçaģlaķu
 ot: ebusun, ebesun

—Ö—

öğretici: arsi
 ölçmek, (hesaplamak): arılķaķu
 öldürmek: alaķu
 öldürücü: alaģaģı
 öldürölmek: alaķdaķu

—P—

pantolon: bökse-yin ķubçasad, bökse-yin ķuķılģa
 panter: irbis
 piriņ: dudurģa
 pishik: ķir, ķķir
 portakal: amtatu, bk. amtataj

—R—

rüçhan: suu

tabih (doh)

talihli gün: ulcaıdu edür, bk. edür
 tanyeri ağarması: edür-ün ebuden, bk. edür
 tath: amtataı amtatu, taḡsuk itegen
 tedavi: emnehe, emne
 tedavi etmek: utaçılaku, bk. utçi
 tercih: suu
 topal: doğolang
 tulga: suu sülte
 tuz: dabusu, dabusun

—U—

umut: ari-ç
 usluluk, (sükünet): amul
 uzaktan görünen şey, (nesne): bere

—Ü—

üçüncü göbekten dede, yahut nine: budanur

—V—

vergi (hizmette ödenen bir vergi): alban
 vücudun altı: bökse-yin bey-e, bk. bökse

—Y—

yağ: tusu
 yağlı, (şişman): tarḡun
 yardım: tusa
 yarından sonra: nüğüge edür, bk. edür
 yasa: törü
 yazmak: bitikü
 yemek masası: itegen-ü şiregen
 yeniden: basa, basa basa
 yiğit: eres

—Z—

zürriyet: üre